

JOSIP VONČINA, ZAGREB

O VREDNOTAMA GOVORNOG JEZIKA U KRITIČKIM
IZDANJIMA STARIH HRVATSKIH PISACA

Baštinu i baštinike, tj. stariju hrvatsku književnost (pogotovu: njezin latinicom napisan segment) i nas dijeli zid nesporazuma: nesavršen grafijski sustav. Obično mislimo da on može prouzročiti tek nesigurno odčitavanje pojedinih nejasnih mjesta (koja su nastala ponajviše jer su se domaći rukopisi slagali u stranim tiskarama), odnosno nekorektno ustanovljivanje fonema. Zapravo, u pisanoj baštini ponekad pogrešno određujemo vrednote govornog jezika.

1.

Kao što je dobro poznato, tekstovi pretpreporodne hrvatske književnosti bilježili su se trima pismima: glagoljicom, ćirilicom i latinicom. Da bi ti tekstovi postali pristupačni današnjem čitateljstvu, prekodiramo ih u sadašnji latinički grafijski sustav. Prenoseći tekstove glagoljičke i ćiriličke, često se kolebamo između transliteracije i transkripcije.¹ Ako je pak riječ o latiničkim tekstovima, teškoće nastaju zbog onoga što je na prijelomu 17. i 18. stoljeća jasno izrekao Vitezović. U predgovoru *Kronici* (Zagreb 1696) on tvrdi:

»... neg vsaki po svojoj volji i prez reda piše, poklam zaostaviše pravo slovensko pismo, s kím su živeli stari Hrvati, s. Jeronim i ostali, budući dijački aliti latinski Abecedar nezadovoljan s 23 svojimi *litterami* aliti slovmi za izreći vsaku reč jezika slovenskoga.«²

U predgovoru *Priročniku* (Zagreb 1703) kaže:

»Što se pisma dostoji, ne najдох još nijednoga pisca ni knjižnika koji bi s maloćom dijačkih aliti latinskih slov obilje hrvatskoga našega jezika dobro ali pravo pisal.«³

¹ To je poseban problem, kojim se ovaj prilog ne može baviti.

² Zrinski, Frankopan, Vitezović, *Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 17, priredio: Josp Vončina, Matica hrvatska — Zora, Zagreb 1976, str. 433.

³ PSHK 17, n. dj., str. 475.

Bit problema nalazi se u tome što izvorišni jezik nije imao potrebe za grafijske slike onim fonemima što ih nije poznavao latinski jezik, a nalazili su se u fonološkom sustavu hrvatskoga. To su fonemi: č, ć, ĺ, ŋ, š, ž (u štokavaca još: ĝ, đ). Tražeći grafijska rješenja za te foneme, stari su se hrvatski pisci oslonili na dvije već postojeće prilagodbe latinice (na talijansku i na mađarsku),⁴ pa je već to stvorilo grafijsku šarolikost o kojoj svjedoči Vitezović.

Skloni smo pomisliti da pred našim očima stoji posve korektno zapisani (ili tiskani) korpus latinicom stilizirane starije hrvatske književnosti. Pritom ne pomišljamo na banalnu teškoću, koja proizlazi odatle što su se naši tekstovi rukom pisali u Hrvatskoj, a tiskali u Italiji ili Austriji. Pritom su strani slagari (ne poznajući naš jezik) iz rukopisa u štampu prenosili kako su najbolje znali, pa mogli načiniti i nešto nehotičnih grešaka. Na primjer:

Mletački tiskar, slažući Karnarutićevo *Vazetje Sigeta grada*, iz rukopisa je ovako prenio:

Zac nigda bi cešar — barz sridute xaglie
Parui bi rinšchi car chomušuit cašt ſaglie.⁵

Sve dosadašnje transkripcije *Vazetja* oslonile su se na čitanje Velimira Gaja (iz god. 1866), pa još prije dva decenija Matić ispisuje:

Zač nigda bi Cesar brz sridu te žaļe,
prvi bi rinski car komu svit čašt šaļe...⁶

tome dodajući bilješku:

»xaglie. — Rukopis ARj s. v. 1. žaļa donosi taj Karnarutićev stih kao jedinu potvrdu za tu imenicu, koja čini se da znači: žaloba, žalost«.⁷

Ako temeljitije razmislimo, izaći će da je nevješti stampar u Veneciji, izmislio jednu spaciju (»te xaglie« mjesto »texaglie« = *Težalje* 'Tesalije'), a to pak navodi na zaključak da riječ *žalja* 'žaloba, žalost' nikada u ovom jeziku nije postojala.

Početak pete glave Zoranićevih *Planina* u mletačkome prvotisku (iz god. 1569) glasi:

»DA mi tada chami bil y oift prozrac, an prez sfache ſtaru...«⁸

⁴ Milan Moguš i Josip Vončina, »Latinica u Hrvata«, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, sv. 11, Zagreb 1969, str. 61—81.

⁵ VAZETYE SIGETTA GRADA SLOXENO PO BARNI CHARNARVTICHIV ZADRANINV, IN VENETIA, MDLXXXIIII, pretisak u kompletu: *Opsada Sigeta*, Liber, Zagreb 1971, fol. 10^r.

⁶ T. Matić, »Karnarutićevo *Vazetje Sigeta grada*«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 29, JAZU, Zagreb 1968, str. 5—39; navod na str. 23.

⁷ Matić, *n. dj.*, str. 23, bilj 10^r.

⁸ PLANINE CHE ZDARXE u ſebi Piſni pete po Paſtirich, Pripouiſti, i Prituori Iunachou i Dechlic, i Mnoge oſtale ſtuari sloxene po Petru Zoranichiu Nignaninu. IN VENETIA, ... M.D.LXIX, pretisak, JAZU, Zagreb MCMLII.

Da bismo to nejasno mjesto suvislo pročitali, ovako smo se domišljali:

»Da mi tada kami, bil i čist, prozračan prez svake staru«⁹,

uz lekciju *staru* dodajući:

»Neka tisk. pogreška, možda mj. stvari«¹⁰

odnosno:

»Da mi tada kami, bil i čist, prozračan prez svake staru«¹¹

s bilješkom:

»Vjerojatno štamparska pogreška mjesto: stvari«¹²

Zapravo, trebalo je (uz malo mašte) pretpostaviti da je u mletačkoj ofisini ispušteno jedno slovo: »staru« mjesto »starui«. Nakon takve rekonstrukcije dolazimo do čitanja:

»DA mi tada kami, bil i čist, prozračan prez svake starv[i]«¹³

To pak znači: »...kamen bez svake natruhe (onečišćenja)«.

2.

Obrađivačima *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* velikih je muka zadalo strano s [a] među dva vokala; b) u položaju: sonant + vokal; c) u položaju: vokal + konsonant]. Plod je toga da nam nude dvojake i trojake mogućnosti čitanja, npr.:

1. »**aršenik** (možda se može čitati i arsenik i arzenik) ...«¹⁴
2. »**ašpiš** (možda se može čitati i aspiš) ...«¹⁵
3. »**balzam** ...« || »**balžam** ...«¹⁶
4. »**bažilenski** (može se čitati i bazilenski) ...« || »**bažileomski** (možda se može čitati i bazileomski) ...«¹⁷

⁹ Petar Zoranić, *Planine*, tekst s tumačem i rječnikom priredio Vjekoslav Štefanić, HIBZ, Zagreb 1942, str. 49.

¹⁰ Štefanićevo izdanje *Planina, n. dj.*, str. 49, bilj. 1.

¹¹ Petar Zoranić — Juraj Baraković, *Planine* — *Vila Slovinke*, PSHK 8, priredio: Franjo Švelec, MH — Zora, Zagreb 1964, str. 53.

¹² PSHK 8, n. dj., str. 53, bilj. 1.

¹³ Petar Zoranić, *Planine*, za tisak priredili i uvodne rasprave napisali Franjo Švelec i Josip Vončina, *Stari pisci hrvatski*, knj. 41, JAZU, Zagreb 1988, str. 86.

¹⁴ *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, urednik Božidar Finka, obrađivači Vida Barac-Grum, Ivan Kalinski, Zora Reizer, Antun Šojat, Vesna Zečević, knjiga prva, sv. 1, A — CENINA, JAZU — Zavod za jezik IFF, Zagreb, Zagreb 1984, str. 93.

¹⁵ RHKKJ 1, n. dj., str. 94.

¹⁶ RHKKJ 1, n. dj., str. 105.

¹⁷ RHKKJ 1, n. dj., str. 117.

Ako »bažilenski (može se čitati i bazilenski)« pa, pored toga, **bažileomski** (*možda se može čitati i bazileomski*)¹⁸ — onda smijemo naslutiti da su, zapravo, obrađivači RHKKJ bilj potpuno nesigurni kako da pročitaju izvorne zapise starih kajkavskih pisaca.

Zašto je tako?

Još prije stotinu godina Tomo Maretić izdao je knjigu o povijesti latini-
nice u Hrvata.¹⁹ Unatoč bitnim prigovorima koji se tome djelu mogu stavi-
ti,²⁰ Maretić iznosi važnu građu, pogotovu ako je riječ o starim kajkavskim
piscima. Obrađuje ih ukupno 27.²¹ Za foneme *s*, *š*, *z* i *ž* u njih Maretić nalazi
ove grafijske slike:

1. fonem *s* = *ʒz* (1—23) — *sz* (24—27) i pored toga: *ß* (1, 3),
z (2, 6), *sz* (5, 12, 18, 19, 20, 21), *ʃ* (18, 19);
2. fonem *s* ispred *k*, *p*, *t* = *z* (3, 4, 7—14, 16, 17, 19, 21—27);
3. fonem *š* = *ʃ* (1—23), *ʃʃ* (1, 2, 4—22), *ʃs* (1—22), *s* (1—27),
ss (10), *sʃ* (11, 12), *ʃch* (15), *sz* (18), *ʃz* (18), *ʃ* (samo u kurzivu; 4, 9,
10, 13, 14) *z* (22—24, 26, 27), *sh* (22—27);
4. fonem *z* = *z* (u svih rečeničnih pisaca, osim što kao
rezervno rješenje imaju digram *ʒz* pisci pod br. 5, 7, 19, 20);
5. fonem *ž* = *ʃ* (1—23), *s* (1—27), *ʃs* (samo u jednoga: 16).

Od Mikloušića (1821) do preporoda u kajkavskih se pisaca ustaljuju ove
grafijske slike:

- A) fonem *s* = *sz*, odnosno (ispred *k*, *p*, *t*) = *z*;
- B) fonem *š* = *sh* || *s* || *z*;
- C) fonem *z* = *z*;
- D) fonem *ž* = *s*.

Samo u tome kratkom vremenskom odsječku možemo nazreti bar dva
ambivalentna grafema: prvo, *z* = *s* || *š* || *z*; drugo, *s* = *š* || *ž*. Upravo na teme-
lju toga jasna postaje nedoumica: »**aršenik** (*možda se može čitati i arsenik*
i arženik)«. Ipak, korektno je samo jedno čitanje, a do njega možemo doći
jedino temeljitim uvidom u grafijsko-fonetske odnose.

¹⁸ Spac. J. V.

¹⁹ Dr. T. Maretić, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima, Djela JAZU*, knj. IX, JAZU, Zagreb 1889.

²⁰ A te je prigovore iznio Vatroslav Jagić u svojoj kritici [»Istorija hrvatsko-
goga pravopisa latinskim slovima. Napisao dr. T. Maretić. U Zagrebu 1889. (Archiv
XII. 1890.)«], u knjizi: Vatroslav Jagić, *Izabrani kraći spisi*, uredio i članke sa
stranih jezika preveo Mihovil Kombol, MH, Zagreb 1948, str. 485—491. Najvažnije
je to da se Maretić nije među godinama 1495. i 1833. osvrnuo ni na jedan re-
formni pokušaj, npr. na Vitezovića ili pak na Gajevu *Kratku osnovu* (1830).

²¹ I to kronološkim redom: 1. Pergošić 1574; 2. Vramec 1578; 3. Krajačević
1640; 4. Petretić 1651; 5. Zriński 1660; 6. Milovac 1661; 7. Habledić 1674; 8. Jurjević
1675; 9. Sidić 1693; 10. Nadaždi 1696; 11. Šimunić 1697; 12. Zagrebac 1715; 13. Fu-
ček 1735; 14. Muhih 1742; 15. Krčelić 1747; 16. Gašparoti 1752; 17. Šilobod 1758; 18.
Švigel 1761; 19. Reš 1764; 20. Mataković 1770; 21. Lalangue 1776; 22. Vranić 1796;
23. Matijević 1802; 24. Mikloušić 1821; 25. Vračan 1823; 26. Lovrenčić 1825; 27. Kri-
stijan 1830.

3.

Priređujući kritičko izdanje kojega starog teksta, ne možemo se zadovoljiti samo time da iz staroga u svoj grafijski sustav pouzdano prenesemo tek fonetsko stanje. Naprotiv, prijeko je potrebno u transkripciji označiti bar najvažnije vrednote govornog jezika, kako bismo — uz pomoć toga, čitajući stari tekst — lakše mogli izraziti i sve ostale takve vrednote. Prema akademiku Guberini:

»...vrednote govornog jezika jesu: 1. intonacija, 2. intenzitet, 3. rečenično tempo, 4. pauza, 5. mimika, 6. gesti, 7. stvarni kontekst.«²²

Od svih njih u transkripciji je osobito važna pauza. Guberina piše:

»Kao intonacija i intenzitet, pauza također može biti osnovni element da se shvati cjelina izražena riječima. Tako na pr.: *Njegov prvi veliki uspjeh*, s pauzom iza *prvi*, znači *uspjeh, prvi po redu, i to veliki*; ako ne stavimo pauzu iza *prvi*, onda mislimo na nečiji *prvi veliki uspjeh*, koji je možda postignut poslije mnogo neuspjeha.«²³

Tu neobično važnu spoznaju možemo korisno primijeniti na jedno mjesto u Karnarutićevu *Vazetju*. U prvotisku ono glasi:

Vxgafe uafci grad — uvgamuše xitach
Mnogi nagn doyde yad — uehne rumē cuitach
Hordo šimu gore — pichia še proliua
Sa šuih stran ga more — ogagn mu dodiu²⁴

Kao što se dobro vidi, u prvotisku je primijenjena samo markacija polustihova (—) i ni jedan drugi interpunkcijski znak. Stoga je u transkripciji valjalo interpunkcijama označiti pauze.

Matić je to ovako učinio:

Užgaše vaši grad, užga mu se žitak,
mnogi na ņ dojde jad, vehne rumen cvitak.
Hordo, simo gore, pića se proliva!
Sa svih stran ga more, ogañ mu dodiva.²⁵

U zapisu *Hordo šimu* nazrevši tiskarsku grešku (završno u mjesto korektnoga *o*), Matić ga je ovako segmentirao: *hordo + simo*. Dakako, time je dobio vokativ *jd. turske riječi horda*²⁶ i prilog *simo*. Izlazi da je netko

²² Petar Guberina, *Problemi ljudskog izraza, Zvuk i pokret u jeziku*, Matica hrvatska, Zagreb 1952, str. 19.

²³ Guberina, *n. dj.*, str. 45.

²⁴ Karnautić, *Vazetje*, pretisak, *n. dj.*, fol. 17^v.

²⁵ Matić, *Grada 29, n. dj.*, str. 34—35, str. 904—907.

²⁶ Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo 1965, str. 332.

od sigetskih branitelja pozvao Turke pogrdnim izrazom (»hordo«) neka se uspnu na zidine, gdje ima vina u izobilju. Prema toj interpretaciji, pauza dolazi iza riječi *hordo*, a rečenica »Hordo, simo gore, pića se proliva!« jest usklična.

Posve drugačiju interpretaciju ponudio je Bogišić, koji transkribira:

Užgaše naši²⁷ grad, užga mu se žitak,
mnogi na nj dojde jad, vehne rumen cvitak.
*Hordosi*²⁸ mu gore, pića se proliva.
Sa svih stran ga more, oganj mu dodiva.²⁹

Prema toj interpretaciji, nema pauze što odvaja vokativ, a cijela je rečenica izjavna.

Da bismo izrazili neke od vrednota govornoga jezika (osobito: intonaciju i pauzu), razlikovali upravni govor od neupravnoga ili pak označili elizije, danas nam služi cio niz pravopisnih znakova: 1. točka; 2. točka-zarez; 3. zarez; 4. upitnik; 5. uskličnik; 6. dvotočka; 7. trotočka; 8. zagrade; 9. navodnici; 10. polunavodnici; 11. crta; 12. dvostruka crta; 13. crtica; 14. dvostruka crtica; 15. kosa crta; 16. apostrof.³⁰ Nije pretjerano ustvrditi kako se ukupnost tih znakova nije ostvarivala ni u jednom tekstu pretpreporodne hrvatske književnosti. Ako nasumce otvorimo neko mjesto (npr. fol. 19^r) u prvotisku Hektorovićeve knjige *Ribanye i ribarscho prigovaranye i razliche stvari ine* (Venecija MDLXVIII),³¹ u njemu ćemo naći samo četvrtinu današnjih pravopisnih znakova (tj. četiri); točku [·]; zarez [,]; upitnik [?]; zagrade [( )].³² Naprotiv, u Vitezovićevoj knjizi *Odilyenje šigetško* (Linz 1684),³³ na str. 62—63, nalazimo već polovicu današnjih pravopisnih znakova (tj. njih osam): točku [·]; točku-zarez [·,]; zarez [,]; upitnik [?]; uskličnik [!]; dvotočku [·]; zagrade [( )]; apostrof [']. U transkripciju označenoga Hektorovićeve mjesta uveli smo dva znaka kojih u Hektorovića nema (apostrof i uskličnik), jer smo prvobitni zapis:

Paſc. Sctoye nayſtariye // nudirme nauci,
Idugouicniye // rec, terme ne mucí?

ovako prenijeli:

²⁷ Tu je sitna greška: zapis *uafci* ne treba čitati *naši*, nego *vaši*; nap. J. V.

²⁸ U PSHK 5 dano je netočno objašnjenje: »*hordos, zgrada*« (str. 477). Zapravo, ispravno je: »*hordo* i *hordov*, bačva, bure« (*Opsada Sigeta*, popratni tekstovi, n. dj., str. 183). Usp. također: »*hordov, hardov, ardov* 'Weinfaß'«, László Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Akadémiai kiadó, Budapest 1985, str. 265.

²⁹ *Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 5, priredio: Rafo Bogišić, Matica hrvatska — Zora, Zagreb 1968, str. 270. — U biti isto čitanje prihvaćeno je i u kompletu *Opsada Sigeta, n. dj.*, popratni tekstovi, str. 904—907.

³⁰ Vladimir Anić — Josip Silić, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Sveučilišna naklada »Liber« — Školska knjiga, Zagreb 1986, str. 14—68.

³¹ Pretisak JAZU, Zagreb MCMLIII.

³² Tu je još znak za markaciju polustihova: //.

³³ Pretisak u kompletu *Opsada Sigeta, n. dj.*

Pask[oj]. Što je najstarije, nudir me nauči
i dugovičnije, rec' ter me ne muči!³⁴

Naprotiv, u transkripciji rečenog mjesta iz *Odiljenja sigetskog* nismo primijenili jedan Vitezovićev znak (točku-zarez), jer smo prvobitni zapis:

Kaj' Basta tu bila na priliki Goré?
Ku mnyahu dà šilla nepremore; More.

prenijeli:

Kâ j' bašta tu bila na priliku gore,
kú mnjahu da sila ne premore? More.³⁵

Zarezom označena pauza može biti važna za dobro razumijevanje svakoga teksta,³⁶ pa tako i staroga. Početak *Života svete Katarine* (latiničkog zapisa s kraja 15. stoljeća) pročitan je godine 1856. ovako:

»Cesarajući Maxentij Rimski Cesar, sin Maximiliana Augusta, koj s Deoklecianom Cesarom mnoge Karstjane poklal i pogubil biše, vere karstjanske cića v gradu Alexandrinskomu strašne i žestoke zapovidi učini, i položi po svih daržavah i rusazi Cesarstva svoga, zapovidajući svim, ki v gospostvu njegovu pribivaju, da tako bogati, kako ubozi imaju dojtj v tempal Boga njihova, i toti prikazati Bogu onomu izvaršita posvetilišća.«³⁷

Ne ulazim ovdje u mnoge transkripcijske tančine; naprotiv, ograničujem se samo na jedan zarez. Prema transkripciji iz 1856, rečeni car »mnoge Karstjane poklal i pogubil biše, vere karstjanske cića v gradu Alexandrinskomu strašne i žestoke zapovidi učini, i položi«. Naprotiv, novije čitanje donosi posve drugačiji smisao: »...mnoge krstjane poklal i pogubil biše vere krstjanske cića u gradu Aleksandrinskomu, strašne i žestoke zapovidi učini i položi...«.³⁸

Ako je riječ o pauzi, navest ću samo još dva primjera iz Hektorovičeva *Ribanja*. U prvotisku tog djela piše:

³⁴ *Djela Petra Hektorovića*, za tisak priredio i uvodnu raspravu napisao Josip Vončina, Stari pisci hrvatski, knj. XXXIX, JAZU, Zagreb 1986, str. 58, st. 883—884.

³⁵ *Opsada Sigeta*, popratni tekstovi, str. 148, st. 159—160. — Transkribirajući, prema današnjim smo pravopisnim uzusima odredili spacije, tj. rastavili [u Hektorovića]: Sctoye → Sto je; nudirme → nudir me; Idugovicniye → i dugovičnije; terme → ter me; [u Vitezovića]: Kaj' → Kâ j'; nepremore → ne premore. Gdje smo mislili da treba, dodali smo akcenatske znakove [u Vitezovića]: Ka → Kâ; Ku → kú (bolje bi bilo: kû); gdje ne treba, ispustili smo ih [u Vitezovića]: Goré → gore; dà → da.

³⁶ Usp. Guberina, *n. dj.*, str. 45.

³⁷ [A. Mažuranić, Adolfo Weber i Matia Mesić], *Ilirska čitanka za gornje gimnazije*, knjiga prva, sadržavajuća izgleda iz hrvatske literature od prvoga njezina početka do godine 1835, Beč 1856, str. 11.

³⁸ *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 1, priredio: Vjekoslav Štefanić i suradnici: Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić, Matica hrvatska — Zora, Zagreb 1969, str. 274.

Došcad u zaualu // parui lóf počáſce,
Gdi uelú ni malu // ribu ne uyáſce.
Yer mrixu zadiſce // u paruo metanye
Chómſe utrudíſce // potézat zamánye.³⁹

Prevladavala je ovakva transkripcija:

Došad u Zavalu parvi lov počaše
Gdi velu ni malu ribu ne ujaše,
Jer mrižu zadiše u parvo metanje
Kom se utruđiše potezat zamanje.⁴⁰

Znajući da u *Ribanju* paralelnu istovremenu radnju ne izriče infinitiv («Kom se *utruđiše* potezat...»), nego glagolski prilog sadašnji («*Pojdoše vozeći* kude sami htihu...»⁴¹), mislio sam da u navedenim stihovima nije riječ o paralelnoj radnji, nego da treba uvesti pauzu («...Kom se utruđiše; *potezat zaman je*»⁴²). Dakako, tada nema priloga («zamanje», koji bi ionako bio stran Hektorovićevu ikavizmu), nego postoji veza prilog (*zaman*) + 3. lice jd. prezenta pomoćnoga glagola (*je*).

U Hektorovićevu spjevu ribar Paskoj rezimira disputu koja se u »biloj skupščini« vodila oko nekih temeljnih fizikalnih pojava (st. 265—468).⁴³ Fin-girajući nesigurnost o tome, Paskoj upita Hektorovića kome da se obrati za meritornu prosudbu. »Gospodar« ga uputi na Jeronima Bartučevića. Poslušavši savjet, Paskoj iznosi (prema prvotisku):

Záto néchiu bit lin // do Gráda chiu iti,
Dame on Vlaſtelin // bude nauciti.
Iſtinu od toga, // znál pilozopiu?
Tai Vitéz od choga // toche huáale diu.⁴⁴

U PSHK 7 to je transkribirano:

Zato neću biti lin, do Grada ću iti
Da me on vlastelin⁴⁵ bude naučiti
Istinu od toga, zna l' pilozopiju,
Tai Vitéz od choga // toče huále diu.⁴⁴

Što će Paskoj zamoliti Bartučevića?

Dakako, upitat će ga koja je strana u rečenoj disputi bila u pravu. Da bi na to odgovorio, Bartučević mora znati »pilozopiju«; jedino tako ima

³⁹ Pretisak JAZU, n. dj., fol. 3^v.

⁴⁰ Hanibal Lucić — Petar Hektorović, *Skladanja izvorskih pisan razlicih — Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari ine*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 7, priredio: Marin Franičević, Matica hrvatska — Zora, Zagreb 1968, str. 175, st. 79—82.

⁴¹ PSHK 7, n. dj., str. 187, st. 509.

⁴² SPH XXXIX, n. dj., str. 39, st. 82.

⁴³ SPH XXXIX, n. dj., str. 44—48.

⁴⁴ Prvotisak, n. dj., fol. 11^r.

⁴⁵ Tj. Jeronim Bartučević; nap. J. V.

⁴⁶ PSHK 7, n. dj., str. 185, st. 473—476.

smisla da se Paskoj uputi k njemu, »do Grada« (tj. u Hvar). Tako završni dio navedenoga mjesta shvaća i Hektorović, jer Paskoju odgovara: »I filozofiju i kriposti ine / u njemu ja viju ke družu ne mine.«⁴⁷ Stoga na kraju navedenog mjesta ne stoji zavisno pitanje, nego direktno: »Zna l' pilozopiju / Taj vitez od koga tôle hvale diju?«

U skladu s tim navedeno sam mjesto reinterpreterao (uvodeći: točku [mjesto zareza]; veliko slovo [mjesto maloga]; upitnik na kraju [mjesto točke]):

...istinu od *toga*. Zna l' pilozopiju
taj vitez od koga toke hvale diju?⁴⁸

4.

Učeći nas o vrednotama govornog jezika, profesor Guberina dao je snažnog zamaha razvoju naše lingvističke stilistike u drugoj polovici 20. stoljeća. Štoviše, uz takvu pomoć ta se grana oslonila o čvrsto stablo znanstvenosti.

Ali ako Guberininu metodu dobro razmotrimo (nastojeći joj naći opravdanja gdje god ona može dobro pomoći), shvatit ćemo da je dragocjena i u poslu koji prethodi stilističkim proučavanjima starih pisaca: u poslu tekstološkome. Služeći se tom metodom, priređivač kritičkog izdanja kojega starog pisca spoznaje da su u transkripciji veoma važni također znakovi interpunkcije, jer se upravo njima (korektno primijenjenima) mogu uspostaviti pauze, razlikovati izjave od pitanja i uzvika, itd. Dakako, to otežava posao: traži tekstologa i stilističara u jednoj osobi. Ali jedino na taj način pisana se baština može suvremenom čitateljstvu ponuditi s prijeko potrebnom mjerom akribije, pouzdanosti i suvislosti.

Summary

ON THE VALUES OF SPOKEN LANGUAGE IN CRITICAL EDITIONS OF THE WORKS BY OLD AUTHORS

The author discusses certain problems related to the values of spoken language that have to be dealt with in critical editions of the works by old writers.

⁴⁷ SPH XXXIX, str. 49, st. 483—484. — Bartučević zna »pilozopiju« stoga jer »bijaše 1516. god. 'rector scholarum' t. j. upravitelj škola u Hvaru«; Grga Novak, *Hvar kroz stoljeća*, Izdavački zavod JAZU, Zagreb 1972, str. 152.

⁴⁸ SPH XXXIX, n. dj., str. 48, st. 475—476.